

Вытокі патрыятызму і перамогі беларускага народа ў Вялікай Айчыннай вайне

Урок гісторыі Беларусі, IX клас

В. В. Варганаў, настаўнік гісторыі Ворнаўскага
дзіцячага сада — сярэдняй школы і гімназіі г. п. Карма Кармянскага раёна

Прапануемыя матэрыялы ўяўляюць сабой адкрыты ўрок, які даў аўтар у IX класе ў межах раённага метадычнага аб'яднання настаўнікаў гісторыі і грамадазнаўства. У форме гульні-экспертызы выкладаецца не толькі абагульненне матэрыялу па тэме «БССР у гады Другой сусветнай і Вялікай Айчыннай войнаў» (гісторыя Беларусі, IX клас, раздзел III), але і даецца маральная ацэнка фашызму і ўкладу нашага народа ў Вялікую Перамогу, развіваюцца многія навывы і здольнасці. Матэрыял поўнаасцю або часткова можа быць выкарыстаны пры выкладанні адпаведнай тэмы ў XI класе, а таксама на занятках факультатывнага курса «Вялікая Айчынная вайна», на іншых факультатывных занятках і ў пазакласнай дзейнасці.

Гэта была духоўная перамога — добра над злом,
жыцця над смерцю, чалавечнасці над зверствам.

А. Р. Лукашэнка

Тып урока: урок абагульнення, замацавання ведаў і развіцця здольнасцей вучняў.

Форма ўрока: урок-экспертыза.

Мэты ўрока:

1. Абагульніць, сістэматызаваць і замацаваць праграмны матэрыял па тэме.
2. Высветліць, у чым былі вытокі перамогі і патрыятызму ў Вялікай Айчыннай вайне.
3. Развіваць здольнасці аналізаваць, параўноўваць, устанаўліваць прычынна-выніковыя сувязі і рабіць абагульненні.
4. Выклікаць глыбокія перажыванні, умацаваць і пашырыць патрыятычныя пачуцці вучняў, якія павінны ведаць урокі гісторыі і Вялікай Перамогі ва ўмовах, калі ў многіх постсавецкіх краінах некаторыя палітычныя колы пытаюцца перагледзець вынікі Другой сусветнай вайны.

Ход урока

I. Арганізацыйны момант. Падзел на групы. Выбранне журы з ліку гасцей.

II. Уступнае слова настаўніка і складанне асацыятыўнага ланцужка ад паняццяў «вайна» і «патрыятызм».

Настаўнік. Добры дзень, паважаныя сябры! Сёння ў нас незвычайны ўрок-экспертыза. Мы будзем працягваць працаваць у групах, бо такую працу вельмі ўжо пачалі, атрымаўшы на групы нека-

торыя абагульняльныя, індывідуальныя і творчыя заданні. Цяпер вы пакажаце, як папрацавалі па тэме. А вашу работу ацэніць шанюўнае журы. Старажытныя мудрацы казалі: «Ніколі не кажы не падумаўшы!». Гэтага прынцыпу і мы будзем прытрымлівацца ў сваіх адказах. Мы будзем рашаць тэсты і гістарычныя задачы, параўноўваць, выконваць творчыя заданні,

даказваць, аналізаваць, абагульняць, рабіць заключэнні і вывады, выказваць і адстойваць свае пункты гледжання, бо думка кожнага каштоўней за золата.

Гучыць мелодыя песні «Свяшчэнная вайна», настаўнік аб'яўляе тэму і просіць класці асацыятыўны рад да слова «патрыятызм», затым звяртае ўвагу на асноўныя мэты і задачы ўрока, акрамя выхаваўчых.

III. Разміначны тэарэтычны тэст (2—3 хвіліны).

(У час выканання гучыць ваенная мелодыя, пасля выканання заданні здаюцца журы.)

Група 1

Заданне. Назавіце падзею па даце.

Дата	Падзея
22 чэрвеня — канец ліпеня 1941 г.	
12— 19 жніўня 1941г.	
Верасень 1943 г. — ліпень 1944 г.	
26 лістапада 1943 г.	
3—4 ліпеня 1944 г.	

Група 2

Заданне. Адкажыце, чым праславіліся наступныя героі.

Прозвішча	Чым вядомы
Мікалай Гастэла	
Іван Флёраў	
Мінай Шмыроў	
Настасся Купрыянава	
Дзмітрый Карбышаў	

Група 3

Заданне. Дайце азначэнне паняццям.

Паняцце	Азначэнне
План «Барбароса»	
Партызанская зона	
Астарбайтары	
«Маланкавая вайна»	
Калабарацыяністы	

IV. Праца над пытаннямі і заданнямі.

1. Заданне на доказ (вусныя адказы груп, ацэнка — максімум 6 балаў).

Памятка 1. Прыводзіце факты, якія даказваюць:

Група 1	Група 2	Група 3
Гераічны характар абарончых баёў на тэрыторыі Беларусі ў 1941 г.	Палітыку генацыду акупантаў (выкарыстоўваецца дадатак 4)	Масавую барацьбу савецкага народа ў тыле ворага

2. Заданне на параўнанне (вусныя адказы прадстаўнікоў груп).

Памятка 2.

Група 1	Група 2	Група 3
Параўнайце дзейнасць савецкіх партызан і Арміі Краёвай у Заходняй Беларусі	Параўнайце нямецкі акупацыйны рэжым у 1918 і 1941—1944 гг. на беларускіх землях	Партызанскі рух у 1941 — сярэдзіне 1942 гг. і сярэдзіны 1942—1944 гг.

Памятка 3. Раскрыйце прычынна-выніковыя сувязі паміж:

Група 1	Група 2	Група 3
Пачаткам Другой сусветнай вайны і ўз'яднаннем беларускага народа ў складзе БССР	Укладам беларускага народа ў барацьбу супраць нямецка-фашысцкіх захопнікаў і ўключэннем БССР у лік краін-заснавальніц ААН	Палітыкай генацыду народа і пад'ёмам масавай барацьбы супраць захопнікаў

Памятка 4. Вызначце ролю гістарычных асоб і дзеячаў культуры:

Група 1	Група 2	Група 3
М. П. Шмырова, П. М. Машэрава ў арганізацыі партызанскай барацьбы	Янкі Купалы, А. Багатырова ў падтрымцы ўсенароднай барацьбы супраць захопнікаў	Праведнікаў народа ў супрацьдзеянні палітыцы генацыду

Памятка 5. Рашыце гістарычную задачу:

Група 1	Група 2	Група 3
Адна з амерыканскіх газет у сваім артыкуле ў чэрвені 1941 г. сцвярджала: «Для таго, каб чырвоныя змаглі выратавацца ад катастрофы на працягу вельмі кароткага часу, павінен адбыцца намнога большы цуд, чым гэта было калі-небудзь з часоў напісання Бібліі». Цуд адбыўся. У чым ён, на вашу думку, заключаўся?	Чаму Брэсцкая крэпасць, на захоп якой нямецкім камандаваннем адводзілася некалькі гадзін, трымалася больш за месяц?	Чаму савецкае камандаванне вырашыла нанесці галоўны наступальны ўдар па германскіх войсках летам 1944 г. менавіта на тэрыторыі Беларусі, дзе знаходзілася шмат цяжкапраходных балот і лясоў?

Памятка 6. Выканайце творчае заданне.

Прадстаўнік групы 1 расказвае пра помнік савецкаму салдату ў Берліне.

Настаўнік. Больш за паўстагоддзя на зялёным кургане стаіць воін, які ахоўвае пакой загінуўшых таварышаў, рассякаючы мячом фашысцкую свастыку. Воін-збавіцель, гатовы ахвяраваць жыццём дзеля дзіцяці краіны праціўніка. Ці не ў гэтым уся мудрасць і сутнасць асобы нашага чалавека, які прайшоў ад Масквы да Берліна дзеля жыцця дзіцяці на Зямлі?

Калі германскія камсамольцы ў свой час вырашылі даведацца пра лёс выратаванай дзяўчынкі, яны атрымалі сотні лістоў, у якіх апісваліся падобныя сітуацыі. Дакументальна пацвердзіць удалося 45 падобных выпадкаў з выратаванымі хлопчыкамі і

дзяўчынкамі. Сярод герояў, савецкіх салдат, было нямала і беларусаў.

Якія вывады можна зрабіць з пачутага? (Адказы.)

Прадстаўнік групы 2 чытае верш А. Вярцінскага «Рэквіем па кожным чацвёртым».

Вы бачылі лес, дзе прагал скразны?
Скажыце, вы бачылі бор той,
дзе кожнай другой няма сасны
ці сама меней — чацвёртай?
Тое ж было і з народам маім.
Сякера ваеннай навалы
прайшлася бязлітасна па ім,
і — прагалы, прагалы.
Яны і сёння не зараслі,
свіцяцца прасторай мёртвай...
Вы бачылі лес,
дзе прагал скразны?
Скажыце, вы бачылі бор той?

Урок спражэння

Не забываецца той урон,
не зарастаюць прагалы...
«Дзеці, вы вывучылі ўрок ?
Дзеці, вы праспрагалі?»
Я іду,
ты ідзеш,
а ён не ідзе,
ён мёртвы.
Я пяю,
ты пяеш,
маўчыць кожны чацвёрты.
Мы ідзем,
ідзяце вы,
грунт пад нагамі цвёрды.
Яны не ходзяць —
нежывы
кожны чацвёрты.
Любim мы,
любiце вы.
Колькі дзятвы,
травы,
сінявы! —
Хоць сэрца насцеж разгортвай.
А каб яшчэ ды быў жывы
кожны чацвёрты!

Пытанні

1. Якія пачуцці ў вас выклікаў верш А. Вярцінскага?
2. Які галоўны ўрок, на вашу думку, павiнен вынесці кожны з нас?

Прадстаўнік групы 3 знаёміць з дадатковай інфармацыяй пра цыкл карцін М. Савіцкага «Лічбы на сэрцы» (гл. дадатак 2) (пры гэтым дэманструюцца рэпрадукцыі карцін).

Настаўнік. «Лічбы на сэрцы» — гэта прысуд. Калі прысуд, то каму або чаму? Калі XIX ст. увайшло ў гісторыю як век пары і электрычнасці, то XX, нягледзячы на поспехі ў навукі і культуры, застанеца ў памяці чалавецтва як век сусветных войнаў і канцэнтрацыйных лагераў. Лагер — гэта не толькі фабрыка смерці, але і свая філасофія. Тут не толькі ўчыняліся злачынствы супраць чалавека і чалавецтва. Гэта яшчэ і тэхналогія, якая забіла і перапрацавала такую колькасць людзей, якой бы хапіла, каб засяліць некалькі еўрапейскіх краін.

Што толькі не давялося перажыць людзям! Напрыклад, так званы «Летні тэатр» — так афіцыйна называліся ямы, у якіх спальвалі целы забітых (бо крэматорыі не спраўляліся з той колькасцю ахвяр,

што паступала на фабрыку смерці). Вязні «зондэркамандаў» абслугоўвалі гэтыя вогнішчы, капалі сцёкі для чалавечага тлушчу, якім потым у мэтах эканоміі паліва палівалі палаючыя целы.

Так фашысты імкнуліся перарабіць свет у адпаведнасці з патрабаваннямі зла. І тое адзінае, што здольна супрацьстаяць сіле гэтага зла — сіла чалавечай асобы, сіла чалавека.

Лагер — гэта і чалавечае існаванне, поўнае думкі і пакут. І гэтае існаванне працягвалася, дасягнуўшы найвышэйшага напружання: абсалютнае ўсеўладдзе адных — і поўнае знішчэнне іншых людзей. Абсалютнае і маральнае падзенне тых, хто забіваў, — і пакутніцтва тых, каго забівалі. Гэта пакутніцтва стала ўпоравень з подзвігамі і пакутамі першых хрысціян.

У сувязі з усім гэтым узнікае думка: «А ці мае права чалавек лічыць сябе вобразам і падабенствам Божым — пасля Асвенцыма і Салаўкоў? Або пакуты загінуўшых сталі найвышэйшым спыраваннем годнасці і сілы чалавечага духу?». Гэтыя пытанні — сутнасць і сэнс карцін серыі «Лічбы на сэрцы». А як бы вы адказалі на пастаўленае пытанне?

В. Адказы вучняў на пытанні (падкрэсліваецца сувязь з сучаснасцю, выкарыстоўваецца памятка 7):

1. Нядаўна ў СМІ прагучала інфармацыя, што ў мемарыяле «Брэсцкая крэпасць-герой» вандаламі былі ўкрадзены барэльефы герояў. Як вы адэксплуатаваеце дзеянні гэтых людзей?

Адказы: Гэта не людзі! Яны не толькі зняславілі святое для сумленных людзей месца, але і наплявалі на тыя пакуты і ахвяры, што панёс наш народ і вынеслі гэтыя героі, заплаціўшы за перамогу. У іх нібыта яшчэ раз стралялі нашчадкі эсэсаўцаў і ўласаўцаў.

2. Як вы ставіцеся да таго, што ў шэрагу рэспублік былога СССР зносяць помнікі савецкім воінам-вызваліцелям і ставяць помнікі эсэсаўцам?

Варыянт адказу: Пасля развалу СССР адбываецца новая неаб'яўленая вайна — вайна з памяццю, здзек над гісторыяй. Пад апекай некаторых заходніх дзяржаў

робяцца спробы перагледзець не толькі гістарычную і духоўную памяць, але і самі вынікі Другой сусветнай і Вялікай Айчыннай войнаў. Таму мы павінны памятаць пра той кошт, які заплацілі нашы народы, чалавецтва за перамогу над фашызмам. І калі падымае галаву неафашызм — даць яму адпор. Гэта наш маральны доўг. Доўг перад загінуўшымі, а яшчэ больш — перад нашымі нашчадкамі. Каб не было больш Хатыняў і крэматорыяў.

3. Паспрабуем звярнуцца да цяперашніх і будучых пакаленняў ад імя ваенных пакаленняў. Што б вы жадалі пры гэтым сказаць?

Вучань 1. Узгадаем словы, напісаныя на мемарыяле «Хатынь»: «Люди добрые, помните: любили мы жизнь и Родину нашу, и вас, дорогие. Мы сгорели живыми в огне. Наша просьба ко всем: пусть скорбь и печаль обратятся в мужество ваше и силу, чтобы смогли вы утвердить навечно мир и покой на Земле. Чтобы отныне нигде и никогда в вихре пожаров жизнь не умирала!».

Вучань 2. А з другога боку брацкай магілы — адказ жывых загінуўшым: «Родные вы наши. Головы в скорби великой склонив, стоим перед вами. Вы не покорились фашистским убийцам в чёрные дни лихолетья. Вы приняли смерть, но пламя

любви к Родине нашей советской вовек не погаснет. Память о вас в народе бессмертна, как вечна наша Земля и вечно яркое солнце над нею».

Гучыць «Рэквіем» Моцарта. Настайнік звяртае ўвагу на выстаўку фотаздымкаў «Вокны вайны».

4. У чым вытокі патрыятызму і перамогі савецкіх людзей у Вялікай Айчыннай вайне? (Адказы вучняў.)

5. На заканчэнне вынесіце прысуд фашызму.

Вучні даюць кароткія адказы, падкрэсліваючы чалавеканенавісніцкі і варварскі, крывавае характар фашызму, кажучы рашучае «Не!». Пры ацэнцы выкарыстоўваюцца словы А. Р. Лукашэнкі, вынесеныя ў эпіграф.

У заданнях 1—5 фактычна робіцца абавязальнае ідэйнага зместу ўрока і канчаткова рашаюцца выхаваўчыя задачы ўрока.

VI. Падвядзенне вынікаў уроку і рэфлексія. Выступленні кіраўнікоў груп, членаў журы, настаўніка, запаўненне рэфлексійнага ліста.

Чым я задаволены?	Чым я не задаволены?	Што можна было зрабіць лепей?
-------------------	----------------------	-------------------------------

Дадатак 1

Прыкметы, па якіх параўноўваюцца падзеі	Гістарычныя падзеі	

1. Як праводзіць доказ.

1. Сфармулюйце тэзіс (палажэнне), які будзеце даказваць.

2. Падбярыце гістарычныя факты, з дапамогай якіх будзеце пацвярджаць тэзіс.

3. Лагічна звяжыце гістарычныя факты з тэзісам, які даказваеце.

4. Праверце, ці вычарпаны ўсе факты, неабходныя для доказу.

2. Як параўноўваць гістарычныя падзеі.

1. Правесці параўнанне — гэта значыць знайсці адрозненні і вызначыць падабенства.

2. Вызначце прыкметы, па якіх будзеце параўноўваць гістарычныя падзеі, і складзіце план параўнання.

3. Падбярыце факты, якія характарызуюць гістарычныя падзеі па кожным пункце плана, і аформіце параўнанне ў выглядзе табліцы:

4. Зрабіце вывад аб агульных рысах і адрозненнях гістарычных падзей, якія параўноўваюцца.

3. Як раскрываць прычынна-выніковы сувязі паміж гістарычнымі падзеямі.

1. Высветліце, да якога гістарычнага часу адносяцца гістарычныя падзеі і якую гістарычную з'яву яны адлюстроўваюць.

2. Вызначце прымету, на падставе якой звязваюцца паміж сабой гістарычныя падзеі. У якасці такой прыметы можа быць

храналагічная або лагічная паслядоўнасць падзей грамадска-палітычнага, сацыяльна-эканамічнага, культурнага жыцця.

3. Лагічна звяжыце паміж сабой гістарычныя падзеі, вызначыўшы, якая з іх з'яўляецца прычынай, а якая — вынікам.

4. Рэцэнзія на адказ таварыша. Патрабаванні да адказу.

1. Кароткі ўступ.

2. Дакладнасць выкладзеных фактаў.

3. Уменне працаваць з картай, табліцай, схемай, ілюстрацыяй, дадатковымі крыніцамі інфармацыі.

4. Правільнае раскрыццё прычынна-выніковых сувязей.

5. Прадуманасць і паслядоўнасць адказу.

6. Уменне выкарыстоўваць у адказе раней атрыманыя веды.

7. Граматнасць маўлення.

8. Выкладанне фактычнага матэрыялу ў межах тэмы.

9. Гаварыць выразна, дастаткова гучна, з выкарыстаннем правільных і інфармацыйных паўз.

10. Вывад.

5. Як рабіць аналіз гістарычных падзей. Аналіз — вылучэнне асобных рыс, якасцей.

1. Вызначце, з якой мэтай неабходна правесці аналіз.

2. Паспрабуйце раскласці гістарычную з'яву на састаўныя часткі.

3. Выявіце найбольш характэрныя асаблівасці гэтых частак і іх сувязь паміж сабой.

4. Паспрабуйце абгрунтаваць неабходнасць такой працы.

5. Зрабіце ўсе магчымыя вывады, якія выходзяць з вынікаў аналізу.

6. Як рабіць абагульненне. Абагульненне — вылучэнне і аб'яднанне самага галоўнага ў вывучаемым матэрыяле.

1. Знайдзіце найбольш важныя моманты ў разглядаемым матэрыяле.

2. Устаноўце сувязь паміж імі.

3. Сфармулюйце агульны вывад.

7. Як даваць ацэнку гістарычнай падзеі.

У выніку аналізу фактаў высветліце:

1. Прычыны падзеі.

2. Зацікаўленасць у ёй пэўных класаў і грамадскіх груп.

3. Характар падзеі (антыфеадальны, вызваленчы і г. д.).

4. Сувязь з іншымі падзеямі.

5. Значэнне: для ўдзельнікаў падзеі; для наступнага гістарычнага развіцця.

8. Алгарытм аналізу палітычных падзей.

1. Назавіце падзею (з'яву).

2. Вызначце яе прычыны.

3. Хто ў ёй зацікаўлены?

4. Якую мэту ставілі яе ўдзельнікі?

5. Якімі спосабамі яны дабіваліся пастаўленай мэты?

6. Якія адмоўныя і станоўчыя вынікі мела падзея (з'ява)?

7. Як яшчэ можна ацаніць дадзеную падзею (з'яву)?

8. Якія з гэтага можна атрымаць гістарычныя ўрокі?

9. Як будаваць свой адказ.

1. Асэнсуйце (прадумайце) заданне, вызначце, што трэба зрабіць або даказаць.

2. Знайдзіце ў вучэбным тэксце (або дадатковай літаратуры) факты, якія пацвярджаюць тое, што трэба даказаць або пра што варта раскажаць.

3. Лагічна пабудуйце свой адказ на падставе падабраных фактаў (аргументаў), вызначыўшы паслядоўнасць (калі патрэбна, план).

4. Паразважайце, ці ўсе аргументы выкарыстаны.

5. Прадумайце, якія могуць быць аргументы супраць твайго пункту гледжання.

6. Зрабіце патрэбныя карэктывы ў будучым адказе.

Дадатак 2

Падрыхтоўка паведамлення пра цыкл карцін М. Савіцкага «Лічбы на сэрцы»

Вучань 1. Памяць пра ахвяры, боль і гераізм людзей вайны жыве і будзе жыць. Сёння яна не толькі ў бронзавых помніках і ўспамінах сведкаў, але і ў тых «стрэмках-лічбах», што засталіся на сэр-

цы людзей і перадаюцца нам — нашчадкамі, як прышчэпкі ад вайны. У народнага мастака, Героя Беларусі, гэта памяць аб сваім жыцці вязнем канцлагера. І гэты боль і памяць ён перадае нам — новым па-

каленням — сваімі карцінамі — помнікамі памяці.

Тэме Вялікай Айчыннай вайны мастак аддаў больш за 40 гадоў творчага жыцця. Сярод створанага асабліва вылучаецца серыя карцін «Лічбы на сэрцы». Палотны творцы раскрываюць злавеснае аблічча фашызму, сцвярджаюць бяссмерце і прыгажосць чалавека-змагара. Сюжэты карцін заснаваны на канкрэтным гістарычным матэрыяле. Гераічнае і трагічнае гучанне серыі выяўлена ў завершанай форме карцін, якая нагадвае творы эпохі Адраджэння.

Строгая кампазіцыйная сіметрыя, змрочны, трагедыйны каларыт, чаканны малюнак — усе сродкі скіраваны на раскрыццё аўтарскай задумкі. Карціны насычаны вострымі кантрастамі — рытмічнымі, танальнымі, пластычнымі. З іх нараджаецца асноўная тэма — непрымірымае, гераічнае процістаянне святла — цемры, цудоўнага — пачварнаму, духоўнага ўзыходжання — нізасці, вечных чалавечых ідэалаў — цемрашальству, смерці.

Антыфашысцкая серыя карцін была з вялікім поспехам паказана ў Заходнім Берліне. Цікава, ці прыгадаў пры гэтым хто з гледачоў адважнага юнака-вязня пад нумарам 32815? Прызваны ў 1940 г. у Чырвоную Армію, абаронца Севастопаля, Міхаіл Андрэевіч Савіцкі трапіў у палон. Потым былі Бухенвальд, Дахаў... Прайшоўшы ўсе кругі пекла, ён цудам застаўся ў жывых: перад ім зачыніліся дзверы крэматорыя. Вялікая вера і мужнасць дапамаглі яму выжыць, выстаяць і стаць барацьбітом, а потым, па законах грамадзянскага абавязку і маральнага доўгу сумлення, у класці ў свае палотны непераадольны боль памяці, расказаць, як і за што змагаліся і паміралі людзі. І паміраючы, перамагалі.

Асаблівасцю творчасці сусветна вядомага мастака М. Савіцкага стала стварэнне сімвала — адной з пачатковых задач мастацтва. Шлях да яго адзін: стварэнне вобраза. Поўны аналаг слова «вобраз» — грэчаскі тэрмін «ікона». У гэтым бачыцца глыбока рэлігійны характар рускага мастацтва.

Такое злучэнне сімвала і вобраза характэрна для работы Савіцкага «Поле». Трохколерная гама, якая паўтарае старажыт-

нагрэчаскае вучэнне аб трох сімвалічных, свяшчэнных колерах — жоўтым, чырвоным і чорным. Манументальная кампазіцыя, дакладнасць і лаканізм мовы — усе скіравана да адзінай мэты. Вобраз барацьбы, вобраз апошняга ўяўлення перад Быццём у барацьбе са злом, вобраз велічы ахвярнай смерці.

Адлюстроўваючыся ў дасканаласці вобраза, думка мастака знаходзіць сваё завяршэнне ў сімвале, які паўтарае сімвалічны вобраз Апакаліпсіса. Гібель праведных у барацьбе са злом ёсць, у рэшце рэшт, перамога добра і паражэнне зла.

Сэнсавым і пластычным завяршэннем, вяршыняй у адкрыцці тэмы вайны сталі работы цыкла «Лічбы на сэрцы». Работы, непасрэдна прысвечаныя феномену канцэнтрацыйнага лагера. Калі XIX ст. увайшло ў гісторыю як стагоддзе пары і электрычнасці, «прагрэсу», то XX ст., нягледзячы на ўсе поспехі навукі і культуры, застаецца ў гісторыі стагоддзем дзвюх сусветных войнаў і канцэнтрацыйных лагераў. Лагер — гэта не толькі проста злачынства супраць чалавека, чалавечтва і чалавечнасці. Гэта асаблівая філасофія, адносіны да свету і асобы, форма сацыяльнага ўладкавання. Гэта — сацыяльная тэхналогія, якая забіла і перапрацавала такую колькасць людзей, якой жапіла б для засялення некалькіх еўрапейскіх краін. Гэта форма быцця ўзнікла ў наш час. Менавіта форма быцця — таму што чалавечае існаванне, поўнае думак і пакут, працягвалася і ў гэтых умовах. І не проста працягвалася, але і дасягнула напружання: абсалютнае ўсеўладдзе адных — і поўнае знішчэнне, пераўтварэнне ў нішто іншых людзей. Абсалютнае падзенне тых, хто забіваў, — і пакутніцтва тых, каго забівалі. Пакутніцтва, якое стала ўпоравень з подзвігамі і пакутамі першых хрысціян.

Ці мае чалавек права лічыць сябе вобразам і падабенствам Бога пасля Асвенцыма і Салаўкоў? Або пакуты загінуўшых сталі найвышэйшым пацвярджэннем годнасці і моцы чалавечага духу? Гэтыя пытанні — сутнасць і сэнс работ серыі «Лічбы на сэрцы».

Карціны гэтыя можна разглядаць і аналізаваць паасобку, але галоўнае ў тым, што іх сукупнасць стварае адзіны твор мастацтва. Гэтыя 16 палотнаў уяўляюць сабой

нешта большае, чым проста сума разам узятых мастацкіх работ. Але пры гэтым кожная карціна мае свой вобразны лад, самастойнае значэнне, пластычную адметнасць.

Сапраўдны крызіс сучаснага часу — крызіс чалавека, яго раздваенне, раскол, непрымірымае супрацьстаянне зла і добра. Унутранае разлажэнне самога чалавечага духу прывяло да такой з'явы, як лагер. Зло нарадзіла і сацыяльнае ўладкаванне. Гэтану злу адпаведныя і дзяржаўныя механізмы, і ваенныя дактрыны, і знявечаная сістэма каштоўнасцей і ідэй. Усё гэта — толькі вынік духоўнай чалавечай пагібелі, распаўсюджанне ўнутранага зла. Лагер — толькі сродак пераўладкавання свету ў адпаведнасці з патрабаваннямі зла. І, адначасова, дакладны вобраз новага сусветнага парадку, прадыханага злом, якое перамагло чалавека.

Адзінае, што здольна супрацьстаяць гэтану злу — моц чалавечай асобы. Усепераможнае зло, якое стала сацыяльным, сутыкаецца з пэўным чалавекам, і ён застаецца сам-насам з гэтай пачварай. Чалавек гіне, але робіцца часткай зла, яго ахвярай. Чалавек перамагае зло сваёй смерцю, не паддаўшыся яму.

Тэма смерці — адна з глыбінных тэм мастацтва. І мастацтва старажытнага свету, асабліва хрысціянскае, ставіла перад сабой мэту спасціжэння гэтага таямнічага і трагічнага акта, які процістаіць плыні быцця. Мастацтва вырастала з рытуалаў, звязаных з жыццёвым цыклам чалавека. Звяртаючыся да тэмы смерці, мастацтва адраджае старажытнае, магічнае і крайне абвостранае ўспрыманне свету. Няшчадная гісторыя нашага часу паставіла мастацтва перад неабходнасцю новага асэнсавання як каштоўнасці чалавечага жыцця, так і сэнсу смерці чалавека.

Вучань 2 (наведамляе пра помнік савецкаму салдату ў Берліне). У Берліне ў Трэптаў-парку на высокім пастаменце стаіць гіганцкая статуя савецкага воіна. Правай рукой ён спіскае меч, левай беражліва трымае дзяўчынку. Помнік гэты вядомы ўсяму свету. Вядомы ён быў і Мікалаю Маславу, які толькі не ведаў, што гэта яго подзвіг увекавечаны скульптарам.

У карцінах Савіцкага цэлы памерлых напоўнены жыццём, тады як у іх забойцаў — смерцю. Чалавек, захоплены злом, здраджае і сабе, і жыццю, і самой сутнасці «чалавечага». Забіваючы іншых, ён толькі пацвярджае сваё змярцвенне. Жывое для яго невыносна, і існуючы фізічна, чалавек становіцца зброяй небыцця. Але забітыя людзі сваёй смерцю абвяргаюць сілу небыцця і, уваскрасаючы ў духу, становяцца вечна жывымі. Гэта — галоўная тэма серыі, яна прысутнічае ва ўсіх работах, цалкам адкрываючыся ў «Мадонне Біркенаў», «Летнім тэатры», «Танцы з паходнямі».

«Летні тэатр» — так афіцыйна называліся ямы, у якіх спальвалі цэлыя забітых. Крэматырыі не маглі справіцца з той колькасцю целаў, якую пастаўлялі газавыя камеры. Вязні «зондэркамандаў» абслугоўвалі гэтыя вогнішчы, сустракалі эшалоны з новымі ахвярамі і дапамагалі ахове ў «апрацоўцы матэрыялу» — аж да «летніх тэатраў». За гэта ім давалі дадатковы паёк. Камендант Асвенціма Гес пісаў у сваім дзённіку, што вязні «зондэркамандаў», нават расцягваючы напалову згарэлыя трупы, не пераставалі есці. Такім коштам яны куплялі жыццё, дакладней, невялікі яго працяг. Але ніхто з персанажаў гэтай карціны не з'яўляецца жывым, акрамя забітых.

З кожнай партыі зняволеных, якія паступалі ў лагер, адбіраліся маладыя жанчыны — для медыцынскіх эксперыментаў, за імі не прызнавалася права лічыць сябе людзьмі — іх жыцці павінны быць выкарыстаны для патрэб новага сусветнага парадку. Маці разам з дзецьмі і цяжарныя жанчыны знішчаліся на месцы. Правам на існаванне валодалі толькі забойцы. Вось што рыхтаваў нам усім фашызм.

Дадатак 3

... Усё мацней спіскала кальцо савецкіх войскаў фашысцкі Берлін, і вось прыйшоў дзень рашучага штурму. Наступіла цішыня, якая бывае перад бурай. Да штурму — гадзіна. Пяцьдзесят хвілін... Сорок... І раптам з-за перадавой чуецца дзіцячы крык: «Муцці! Муцці!».

Дзіця знаходзілася ў шасцідзесяці метрах ад перадавой, каля Гарбатага моста

праз канал. Пройдзе сорок хвілін, і там будуць ірвацца снарады.

На дзіцячы крык папоўз рускі салдат. Ён быў знаменшчык 220-га палка Мікалай Маслаў. Ён ведаў: надзеі вярнуцца амаль не было. І ўсё-ткі папоўз. Адна варонка. Другая. Вось і мёртвая зона. Потым рапotka канала. Скачок — і салдат у бяспецы. Пад мастом Маслаў убачыў памерлую жанчыну і побач з ёй светленькую дзяўчынку.

Цяпер назад. Тыя ж шэсцьдзесят метраў. Трэба спяшацца: вось-вось пачнецца артпадрыхтоўка. Паспеў салдат, дапоўз, выратаваў дзяўчынку.

Пасля вайны Маслаў вярнуўся дадому, у пасёлак Цяжын Кемераўскай вобласці.

Спачатку працаваў на трактары, затым стаў загадчыкам гаспадаркі дзіцячага сада. Пра подзвіг Мікалая Маслава раскажаў маршал В. І. Чуйкоў у кнізе «Конец третьего рейха».

У падручніку (с. 185) выкладзена іншая версія. Салдатам, што выратаваў нямецкую жанчыну, быў наш зямляк Т. А. Лук'яновіч. Вярнуўшыся на фронт пасля ранення, ён выратаваў пры штурме Берліна дзяўчынку, а сам быў смяротна паранены. Яго подзвіг і стаў правобразам стварэння помніка савецкаму салдату ў Трэптаў-парку.

Толькі дакументальна пацверджаных фактаў ратавання нашымі салдатамі дзяцей было некалькі дзясяткаў. Падумайце, аб чым гэта ўсё сведчыць?

Дадатак 4

Лічбы і факты

«Людскія страты на тэрыторыі Беларусі ў гады Вялікай Айчыннай вайны (1941—1945 гг.), заснаваныя на архіўных даных, складаюць 2 мільёны 596 тысяч 676 чалавек, у тым ліку загінуўшых ваеннаслужачых у баях — 332 тысячы 596 чалавек, у лагерах ваеннапалонных — 810 тысяч 91 чалавек, партызанаў і падпольшчыкаў — 44 тысячы 791, мірнага насельніцтва — мільён 409 тысяч 225 чалавек». (Газета «Звязда», 21 чэрвеня 2001 г.)

З кнігі «Я з вогненнай вёскі» (А. Адамовіч, Я. Брыль, Ул. Калеснік).

У вёсцы Осава Клічаўскага раёна Магілёўскай вобласці Анастасія Змітраўна Галацэвіч раскажала: «Мужчын яны ўваганалі ў школу. Ну, і там ужо іх не стралялі, а папалілі школу, і ў школе яны ўсе гарэлі. Каторыя ў вокны ўдзіралі, яны ўсіх стралялі... Не засталася ніводнага, каб жывы, 76 чалавек згарэла» (с. 295).

«Нашы сем'і тут пабілі. Прыганалі з лесу, сагналі ў два гумны і там іх папалілі... У мяне было шэсць душ сям'і: жонка, цешча, цешчына сястра і трое дзяцей. Нікога не засталася...» (с. 127).

Дадатак 5

Гуманізм — чалавечнасць у грамадскай дзейнасці, у адносінах да людзей.

Фашызм — форма тэрарыстычнай дыктатуры, якая абапіраецца на шавінізм і расізм.

Шавінізм — нацыяналізм, які прапагуе расавую выключнасць і распальвае нацыянальную варожасць.

Расізм — палітыка панавання «вышэйшых», «паўнацэнных» рас над «ніжэйшымі», «непаўнацэннымі».

Крыніцы і літаратура

1. Борціч, М. Вывучэнне тэмы «Беларусь у гады Вялікай Айчыннай вайны». IX клас / М. Борціч // Беларус. гіст. часоп. — 1997. — № 1.
2. Великая Отечественная война советского народа (в контексте Второй мировой войны): справочник / под ред. А. А. Ковалени. — Минск, 2007.
3. Иванов, Ю. Поклонимся великим тем годам / Ю. Иванов // Беларус. думка. — 2004. — № 5.